

УДК: 159.923.37

orcid.org/0000-0001-9454-8744

doi.org/10.5281/zenodo.401055

Л.О. Жданюк

Обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського, м. Полтава

Л.О. Жданюк
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СТАВЛЕННЯ ДО НАВЧАННЯ
У СТУДЕНТІВ

У статті представлено аналіз теоретико-методологічних підходів до тлумачення поняття «ставлення» в психології. Визначено основні компоненти ставлення до навчальної діяльності. Обґрунтовується необхідність вивчення ставлення до навчання у студентів зі зниженим рівнем академічної мотивації.

Ключові слова: ставлення, відношення, ставлення до навчальної діяльності, мотивація, академічна мотивація.

Л.А. Жданюк
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТИ ОТНОШЕНИЯ К ОБУЧЕНИЮ
У СТУДЕНТОВ

В статье представлен анализ теоретико-методологических подходов к толкованию понятия «отношение» в отечественной и зарубежной литературе. Обосновывается необходимость изучения отношения к учебной деятельности у студентов со сниженным уровнем академической мотивации.

Ключевые слова: отношение, отношение к учебной деятельности, мотивация, академическая мотивация.

L.O. Zhdanyuk
THEORETICAL ASPECTS ATTITUDES TO EDUCATION STUDENTS

The article analyzes the theoretical and methodological approaches to the interpretation of the term "attitude" in psychology. The main components attitude to training activities. The necessity attitude to learning in students with lower academic motivation.

Keywords: attitude, attitude to learning activities, motivation, academic motivation.

Актуальність дослідження: Суспільно-політичні, соціальні зміни, що відбуваються у Україні ставлять нові вимоги до підготовки конкурентноспроможного фахівця. Суспільство висуває сучасному випускнику ВНЗу високі вимоги, серед яких важливе місце займають професіоналізм, соціальна активність і творчий підхід до виконання робочих завдань. Про-

тягом процесу навчання у особистість не тільки засвоює необхідні знання, навички, фахові компетенції а й засвоює важливі соціальні норми і цінності, переживає становлення особистісної і громадянської соціалізації. У вищій школі представлено різноманітні програми, технології навчання, методи навчання, але в більшості з них ставиться акцент на розвиток і формування інтелектуальних та вольових якостей студентів. Поряд з цим недостатня увага приділяється вивченню емоційних, мотиваційних станів під час навчання. Питання формування мотивації навчання, що є невід'ємним елементом у майбутньому професійному розвитку, є актуальним тому, що сучасні студенти поступово втрачають стимули до навчальної діяльності.

Метою нашого дослідження стало визначення особливостей ставлення до навчальної діяльності у студентів зі зниженим рівнем академічної мотивації.

Міра наукової розробки проблеми. Однією з актуальних у сучасній психологічній науці залишається проблема ставлень. В працях К.Абульханової-Славської, Б.Ананьева, О.Бодальова, Л.Божович, О.Лазурського, В.Мерліна, Б.Ломова, В.Мясищева, Ю.Приходько, С.Рубінштейна та ін. висвітлені різні підходи до розгляду даної проблеми.

Позиція, що встановлюється у студента, яка визначає спрямованість і інтенсивність сприйняття, мислення і дій особистості в сфері навчання розглядається як ставлення до навчання (В.Шрадер). Про емоційну насиченість навчального процесу свідчать численні емпіричні дослідження (А.Андреєва, І.Бех, О.Кондаш, С.Максименко, Е.Носенко, А.Ольшаннікова, О.Прохоров, Л.Путляєва, О.Саннікова, В.Семиченко, П.Симонов, О. Тихомиров, Г. Хилов, В. Шаховський, П. Якобсон та ін.). Ряд дослідників (Н.Гула, Н.Діомідова, Т.Жванія, Є.Ільїна, А.Колчигіна, М.Кузнецов, О.Кузнецов, А.Петрова, О.Резнікова, О.Чебикін, М.Фетісін, В.Шаповалова), в своїх роботах підтверджують існування емоційного неблагополуччя під час навчання студентів.

Вивченням мотивації у особистості займалися Д.Макклелланд, Д.Аткінсон, Г.Хекхаузен, Г.Келлі, Ю.Ротгер, К.Роджерс, Р.Мей, Д.Дьюї, С.Френе О.Леонтєв, К.Левін, С.Рубінштейн, Л.Божович, О.Ковальов, Г.Костюк, В.Мерлін, В.Сухомлинський, Л.Виготський, О.Лазурський, Д.Узнадзе, К.Альбуханова-Славська та інші.

В час, коли оновлення освіти не викликає сумнівів, питання щодо розвитку внутрішньої мотивації набуває особливого значення (І.Бех, Н.Бібік, М.Вашуленко, Є.Ільїн, А.Маркова, і Підласий, О.О. Радугін, О.Савченко та ін.) [4, 7].

У дослідженнях сучасних науковців висвітлено різні сторони проблеми формування позитивної мотивації навчально-пізнавальної діяльності у ВНЗ (Г.Мухіна, А.Мечніков, С.Бобровицька), виявлено динаміку змін мотивів на різних курсах (Н.Бордовська, А.Реан, П.Якобсон), виділені умови, які сприяють формуванню у студентів позитивної мотивації до навчально-пізнавальної діяльності (Н.Волков, С.Занюк), сформованості професійно самовизначення Л.Помиткіна).

Отже, аналіз літератури показує, що недостатньо вивченими залишається питання ставлення до навчальної діяльності у студентів ВНЗ, зокрема у таких, які мають знижений рівень академічної мотивації.

Виклад основного матеріалу. Система психологічних ставлень особистості є одним із значущих чинників формування гуманістично спрямованого, всебічно розвинутого та соціально активного індивіда. Позитивне ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до самої себе і до провідної діяльності є основною умовою її гармонійного розвитку особистості. Розвиток такого ставлення та пошуки ефективних шляхів і засобів є важливим завданням психологічної науки та педагогічної практики.

Проблема ставлень залишається однією з найактуальніших у сучасній психологічній науці. Проблема ставлення до навчання виступає важливою частиною загальної проблеми ставлень особистості. Ефективність навчальної діяльності залежить від ставлення до неї, яке є одним із найважливіших суб'єктивних чинників активності індивіда. В концепції ставлень особистості В.Мясищева, індивідуальна система суб'єктивно-оцінних, свідомо вибіркового ставлень людини до оточуючої дійсності, що є інтеріоризованим досвідом взаємин з іншими людьми у соціумі, виступає психологічним ядром особистості. Вчений вважав ставлення основною психологічною категорією, оскільки особистість — це складна система ставлень людини [5]. Він утвердив феномен «психологічні ставлення» людини, які в розгорнутому вигляді являють цілісну систему індивідуальних, вибіркового свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності. Дана концепція дала поштовх для дослідження таких аспектів даної проблеми, як: психологічний зміст поняття «ставлення» особистості (Б.Ананьєв, Л.Божович, О.Дусавицький, Г.Костюк, О.Леонтьєв, А.Маркова, М.Матюхіна, С.Рубінштейн, П. Якобсон та ін.); окремі види ставлень до учіння та їх чинники на різних вікових етапах (Л.Висотіна, Г.Івончик, М.Левандовський, Ю.Орлов, Г.Хомич та ін.).

Визначимо за довідниковими джерелами зміст дефініції «ставлення». У Словнику з української мови «ставлення» визнається як той, або інший характер поведінки з ким, або чим-небудь, цим самим підкреслюється, що ставлення є суб'єктцентричним, виражається у поведінці на вчинках суб'єкта [9, 634.] Слід відмітити, що в кожному акті психічної діяльності

наявний не тільки дієвий, але й пізнавальний та емоційний компоненти ставлення. І саме емоційний компонент вважають провідним, бо ставлення особистості формується у процесі накладання емоції на предмет, який усвідомлюється, пізнається людиною.

Філософський енциклопедичний словник (ред. Е.Губський) визначає «ставлення» як категорію, що характеризує взаємозв'язок елементів певної системи [11] а, у Філософському енциклопедичному словнику, «взаємозалежність елементів певної системи» визначена терміном «відношення» [12, 470].

У такому разі категорія «ставлення» визначається як тотожна за значенням категорії «відношення», яка охоплює безкінечну множину самих різноманітних ознак і властивостей об'єктів в їх взаємозалежності один від одного, в їх взаєморозміщенні і взаємозв'язку. Предметно-змістовний характер, поняття «відношення», набуває тільки в випадку інтерпретації відносно до певної визначеної системи: формальної, духовної, матеріальної, соціальної та інших. Психологічна думка, на різних рівнях і з різною ступінню визначеності, охоплює в своїх поняттях багатоманітні типи відношень між власними явищами і іншими явищами буття чи в формі причинно-наслідкових зв'язків системних залежностей частини і цілого та ін. Реалії буття, що досягаються за допомогою певної психологічної категорії, не виступають у вигляді ізольованих сутностей, вони змушують заглибитися у невичерпний світ відношень.

Філософська категорія «відношення» визначається у філософському енциклопедичний словнику (ред. В.Шинкарук) як така, що характеризує вид зв'язку речей або властивостей, що визначається сторонами відношення і, в свою чергу, сам їх визначає. Але поряд з тим наголошується, що це може породжувати «речовизм» у тлумаченні буття і його пізнанні, коли вся багатоманітність зв'язків зводиться до відношення визначеностей до властивості, а об'єктів до речей. Розкриття відношень, та їх зміна – одне з основних теоретичних і практичних завдань людини, яка повсюдно намагається знайти і сформулювати закони, в яких узагальнюються знання відношень. Але світ відношень розкривається їй лише тому, що вона сама відноситься до світу: своєю діяльністю роздвоює його на суб'єктивне і об'єктивне, усвідомлює це відношення робить його предметом і проблемою діяльності. Для людини, її зв'язок зі світом постає як усвідомлене, пізнаване і змінюване нею відношення, а вся дійсність, як сукупність відношень [10, 86-87].

Поняття «відношення» та «ставлення» взаємопов'язані, але не тотожні. Методологічна основа їх розмежування – закономірності взаємозв'язку актуального й потенційного в психіці. Ставлення – це латентні, різноманітні структури психічних активностей. Актуалізуючись у

вигляді дії, думки, почуття (тобто перетворюючись на процесуальне), ставлення визначають прокання психічних процесів і діяльності. Ставлення – це те, що подобається і те, що не подобається, це наша неприязнь або прихильність до предметів, людей, груп, діяльності, аспектів навколишнього середовища.

Отже, за результатами теоретичного аналізу довідкової літератури встановлено, що «ставлення» являє собою цілісну категорію, яка тлумачиться у двох напрямках: по-перше, як залежність, взаємозв'язок, взаємодія людини з об'єктами навколишнього світу, тобто «відношення з кимось або чимось»; по-друге, як позиція, установка, значуще для людини спрямування на певний об'єкт, тобто "ставлення до когось або чогось".

Структура психологічних ставлень особистості є досить складною та багаторівневою, вона містить: потреби, мотиви, інтереси, переконання, оцінки, емоції, почуття; волю, увагу [8]. Визначаючи компоненти у структурі психологічних ставлень особистості, В.Мясищев виходив з того, що психологічні ставлення, які вирізняються довільністю та усвідомленістю, разом з мотивами, потребами, почуттями, увагою і вольовими якостями, надають діяльності людини певної спрямованості. В зв'язку з цим, дослідник зазначає: «Ставлення – сила, потенціал, що визначає ступінь інтересу, ступінь вираженості емоцій, ступінь напруги чи потреби» [6, 206]. Враховуючи зазначене вище, дослідник до структури психологічних ставлень особистості, передусім, відносить такі компоненти: мотиви, воля та увага. Так, В.Мясищев зауважує, що «мотив ... є ... вираженням ставлення до об'єкта дії» [5, 117].

Ставлення виявляються в емоційних реакціях, діях та вчинках особистості. Основними характеристиками ставлень особистості виступають: модальність, ступінь усвідомленості, ступінь активності, ступінь узагальненості, інтенсивність і ступінь стійкості (Б. Ломов, В.Мясищев).

Проблема ставлення до навчальної діяльності є важливою частиною загальної проблеми ставлень особистості. Навчальна діяльність постійно співвідноситься з особливим відповідальним ставленням суб'єкта до предмета навчання. Ставлення до навчальної діяльності є одним із значущих психологічних чинників активності індивіда в даному виді діяльності та її ефективності. У психологічній науці найбільш поширеним напрямком вивчення проблеми ставлення до навчальної діяльності є з'ясування структури цього ставлення та психологічна характеристика його компонентів. Існують різні підходи до виокремлення компонентів у структурі даного виду ставлення, з неоднаковою питомою вагою кожного компонента, зокрема: емоційний, інтелектуальний та вольовий компоненти (М.Левандовський); мотиваційний, когнітивний, емоційний компоненти (Ю.Орлов).

Для дослідження мотиваційного компоненту навчальної діяльності та визначення ставлення до навчання у студентів нами була проведена «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності учнів» (Б.Пашнев) [7]. В дослідженні взяли участь 65 осіб, (студентки Полтавського базового медичного коледжу). Отримані відповіді дали нам можливість з'ясувати особливості навчальної мотивації студенток та особливості їхнього ставлення до навчання, міру превалювання мотивів в ієрархії навчальних мотивів. У результаті дослідження виявлені наступні мотиви, та їх % відношення, що відображаються у навчальній діяльності:

- соціальний орієнтований мотив обов'язку й відповідальності – 40% (широкі соціальні мотиви обов'язку, боргу і відповідальності перед батьками, викладачами, суспільством, мотиви, які лежать поза самою навчальною діяльністю);
- мотив матеріального добробуту – 32% (вузькоособистісний мотив прагнення одержати схвалення, гарні оцінки, гарну професію, що принесе матеріальне заохочення);
- пізнавальний мотив; мотив престижу – 15 %; (пов'язані зі змістом навчальної діяльності, які спонукають пізнати нові факти, опанувати теоретичними знаннями й узагальненими способами дій, проникати в сутність явищ, що пояснюється прагненням особистості студента до самоствердження, самовизначення, самоудосконалення);
- мотив досягнення успіху – 12 % (як намагання особистості досягти успіхів у навчанні і спілкуванні зайняти гідне місце в групі);
- мотив зовнішнього примусу, уникання покарання – 4 % (як прагнення уникнути прикостей, покарання з боку викладачів, батьків);
- мотив отримання інформації – 4% (отримання знання як засобу для самоствердження);
- мотив орієнтації на соціально залежну поведінку – відсутній.

Отже, отримані результати дослідження вказують на перевагу соціально орієнтованого мотиву обов'язку й відповідальності (40%), що вказує зменшення особистої відповідальності та, можливо, визначає причину немотивованості навчання. Слід відмітити, студентки керуються у процесі навчання не скільки проявами інтересу до його змісту (15%), скільки прагненнями одержання матеріального добробуту (32 %).

Висновки. За результатами проведеного та проаналізованого нами дослідження можна відзначити перевагу соціально орієнтованого мотиву обов'язку й відповідальності, мотиву прагненнями одержання матеріального добробуту над пізнавальними і мотивами отримання інформації в ієрархії навчальних мотивів студентів. Відзначається досить незначний прояв інтересу до змісту навчальної діяльності.

Перспективи дослідження. В наших подальших дослідженнях буде детально вивчена специфіка когнітивного, емоційного, і поведінкового ставлення до навчально-професійної діяльності у студентів зі зниженою академічною мотивацією. Емпіричні дані, які будуть отримані в цих дослідженнях, можуть суттєво допомогти при розробці програми соціально-психологічного тренінгу, направленою на розвиток інтересу до навчання і формування зрілих форм мотивації навчальної діяльності у студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кузнецов М.А. Психічні стани у процесі навчально-пізнавальної діяльності / М.А.Кузнецов, К.І. Фоменко, О.І. Кузнецов. — Х.: ХНПУ, 2015. — 338 с.
2. Левченко Е.В. История и теория психологии отношений / Е.В. Левченко. — Санкт-Петербург: Алетей, 2003. — 309 с.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность / А.Н. Леонтьев. — М.: Политиздат, 1975. — 304 с.
4. Малихіна О.В. Мотивація учіння молодших школярів / О.В. Малихіна. — К.: Навч. книга, 2002. — 304 с.
5. Мясищев В.Н. Основные проблемы и современное состояние психологии отношений человека / В.Н. Мясищев // Психологическая наука в СССР, Ч.2. — М.: АПН РСФСР, 1960. — С. 110-125.
6. Мясищев В.Н. Понятие личности в аспектах нормы и патологии / В.Н. Мясищев // Психология личности. — Т.2. — Хрестоматия. — Самара: Издательский Дом «БАХРАХ», 1999. — С. 197-223.
7. Пашнев Б.К. Психодиагностика одарованості / Б.К. Пашнев. — Х.: Основа, 2007. — 81 с.
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. — СПб: Питер, 1999. — 720 с. — (Серия «Мастера психологи»).
9. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.; АН УРСР, Інститут мовознавства імені О.О. Потебні, Т.9 — К.: Наук. думка, 1978. — 920 с.
10. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії імені Г.С. Сковороди / Голов. ред. В.І. Шинкарук. — К.: Абрис, 2002. — 742 с.
11. Философский энциклопедический словарь / Под. ред. Е.Ф. Губского, Г.В. Кораблевой, В.А. Лутченко. — М.: ИНФРА- М, 1999. — 576 с.
12. Философский энциклопедический словарь / Р: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. — М.: Советская энциклопедия, 1983. — 840 с.

Надійшла до редколегії 16.02.2017